

ΑΛΟΓΑ ΚΑΙ ΑΜΑΞΕΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ
ΟΡΕΣΤΙΑΔΑ 30 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2006

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ-ΔΟΜΝΑ ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΤΑΜΕΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΙΣΤΩΣΕΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΟΡΕΣΤΙΑΔΑ 2010

HORSES AND WAGONS IN THE ANCIENT WORLD

PROCEEDINGS OF ONE DAY SCIENTIFIC MEETING
ORESTIADA-GREECE SEPTEMBER 30, 2006

EDITED BY
DIAMANTIS TRIANTAPHYLLOS-DOMNA TERZOPOULOU

MINISTRY OF CULTURE AND TOURISM
FUND OF CREDITS MANAGEMENT
FOR ARCHAEOLOGICAL PROJECTS

ORESTIADA 2010

Εκδότης:
Νομαρχία Έβρου

Μετάφραση στα Αγγλικά:
Deborah Kazazis

© 2010 ΥΠΟΤ-ΤΔΠΕΑΕ
Διαμαντής Τριαντάφυλλος - Δόμνα Τερζοπούλου

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά τον Ν. 2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφηση ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

ISBN: 978-960-89968-6-1

Η ανασκαφή στον ταφικό τύμβο της Μικρής Δοξιπάρας-Ζώνης άρχισε τον Σεπτέμβριο του 2002 από την ΙΘ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Θράκης. Η αποκάλυψη, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, πέντε αμαξών ρωμαϊκών χρόνων με τα υποζύγια τους, προσέλκυσε από νωρίς το ενδιαφέρον του κοινού και της επιστημονικής κοινότητας. Λόγω της ιδιαίτερης αρχαιολογικής σημασίας των ευρημάτων του τύμβου και της διεπιστημονικής μορφής της έρευνας το Έργο έχει ενταχθεί στο Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού με τίτλο «Έρευνα, προστασία και ανάδειξη των ευρημάτων του ταφικού τύμβου της Μικρής Δοξιπάρας-Ζώνης Ν. Έβρου» και εποπτεύεται από Επιστημονική Επιτροπή.

Στις 30 Σεπτεμβρίου 2006, τέσσερα χρόνια μετά την έναρξη της ανασκαφής, διοργανώθηκε στην Ορεστιάδα μια ημερήσια Επιστημονική Συνάντηση με θέμα *Άλογα και άμαξες στον αρχαίο κόσμο*. Στόχος μας ήταν να κοινοποιήσουμε τα πρώτα πορίσματα για τις άμαξες και τα άλογα του τύμβου και να προσεγγίσουμε την παρουσία τροχήλατων οχημάτων στην αρχαιότητα, με τη βοήθεια της εικονογραφίας, των αρχαίων πηγών και των αρχαιολογικών ευρημάτων. Ο τόμος των Πρακτικών, ο οποίος περιλαμβάνει και ορισμένα επιπλέον κείμενα που αφορούν τον ταφικό τύμβο της Μικρής Δοξιπάρας-Ζώνης, αποτελεί τον καρπό της Συνάντησης αυτής.

Η πραγματοποίηση της Επιστημονικής Συνάντησης δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την οικονομική συμβολή της Τοπικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Έβρου, του Νομαρχιακού Διαμερίσματος Έβρου, του Δήμου Ορεστιάδας και του Δήμου Κυπρίνου. Το ενδιαφέρον του Νομάρχη Νίκου Ζαμπουνίδη οδήγησε στη χρηματοδότηση της έκδοσης των Πρακτικών από το Νομαρχιακό Διαμέρισμα Έβρου.

Η Επιστημονική Επιτροπή του Έργου «Έρευνα, προστασία και ανάδειξη των ευρημάτων του ταφικού τύμβου της Μικρής Δοξιπάρας-Ζώνης Ν. Έβρου».

The 19th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities (Thrace) began excavating the burial tumulus of Mikri Doxipara-Zoni in September 2002. The discovery of five Roman wagons and their draught animals—the first of its kind in Greece—attracted the interest of both the public and the scholarly community from early on in the excavation process. The continuation and completion of research and the enhancement of the finds from the burial tumulus have been included in the Ministry of Culture and Tourism’s Management Fund for Archaeological Projects (T.D.P.E.A.E.).

Four years after excavations began, on September 30, 2006, we organized a day-long Scientific Meeting in Orestiada on *Horses and Wagons in the Ancient World*. Our goal was to announce our initial conclusions concerning the wagons and horses in the tumulus and to approach the theme of wheeled vehicles in Antiquity with the aid of iconography, the ancient sources, and the archaeological finds. The present volume, which also includes a number of additional texts on the tumulus of Mikri Doxipara-Zoni, represents the fruits of this Meeting.

The Scientific Meeting would not have been possible without the financial contribution of the Regional Association of Municipalities and Communities of the Prefecture of Evros, the Prefectural District of Evros, the Municipality of Orestiada, and the Municipality of Kyprinos. Interest on the part of Prefect Nikos Zambounidis led to the Prefectural District of Evros’ funding the publication of the Proceedings.

The Scientific Committee for the T.D.P.E.A.E. Project “Research, Protection, and Enhancement of the Burial Tumulus of Mikri Doxipara-Zone, Prefecture of Evros”.

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

Η τεχνολογία των αμαξών του ταφικού τύμβου
της Μικρής Δοξίπαρας-Ζώνης

25-52

DIAMANTIS TRIANTAPHYLLOS

The Technology of the Wagons in the Tumulus
of Mikri Doxipara-Zoni

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΡΑΝΤΑΛΙΔΟΥ

Μικρή Δοξίπαρα-Ζώνη: Τα άλογα του ταφικού τύμβου.
Οστεομετρικά δεδομένα και συγκρίσεις με κατάλοιπα ίππων
από τη νοτιοανατολική Ευρώπη

55-124

KATERINA TRANTALIDOU

Mikri Doxipara-Zoni. The Horses from the Tumulus.
Osteometric Data and Comparisons with Equid Remains
from Southeastern Europe Sites

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΠΑΝ. ΑΓΕΛΑΡΑΚΗΣ

Ο ρόλος της αρχαιολογικής ανθρωπολογίας
στη Μικρή Δοξίπαρα-Ζώνη

127-131

ANAGNOSTIS PAN. AGELARAKIS

Archaeological Anthropology at the Tumulus
of Mikri Doxipara-Zoni

ΜΙΧΑΗΛ ΒΑΒΕΛΙΔΗΣ

Μελέτη μεταλλικών εξαρτημάτων από τις άμαξες Α και Β
του ταφικού τύμβου της Μικρής Δοξίπαρας-Ζώνης

133-137

MIHAIL VAVELIDIS

Analysis of the Metal Attachments from Wagons A and B
of the Tumulus of Mikri Doxipara-Zoni

**ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ – ΜΙΧΑΗΛ ΒΑΒΕΛΙΔΗΣ &
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ**

Γεωλογική-τεκτονική έρευνα στον αρχαιολογικό χώρο
του ταφικού τύμβου της Μικρής Δοξίπαρας-Ζώνης

139-149

**SPYROS PAULIDES – MIHAIL VAVELIDIS &
ALEXANDROS CHATZIPETROS**

Geological-structural Study at the Archaeological Site
of Mikri Doxipara-Zoni Tumulus

**ΗΛΙΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΔΗΣ – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΣΙΑΛΗΣ &
ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ**

Αναγνώριση ξύλινων ευρημάτων από τον ταφικό τύμβο
της Μικρής Δοξίπαρας-Ζώνης

151-173

**ELIAS VOULGARIDIS – KONSTANTINOS PASSIALIS &
STERGIOS ADAMOPOULOS**

Identification of the Wooden Finds from the Tumulus
of Mikri Doxipara-Zoni

ΕΛΕΝΗ ΜΑΝΑΚΙΔΟΥ

Ομοιώματα και παραστάσεις αμαξών
στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια: χρήσεις και συμβολισμοί

177-197

ELENI MANAKIDOU

Models and Representations of Wagons during
the Archaic and Classical ages: Uses and Symbolism

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Β. ΦΑΚΛΑΡΗΣ

Κημός

199-229

PANAGIOTIS V. FAKLARIS

Κημός (Horse-muzzle)

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Γ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Πολυτελής ιπποσκευή από τη Μακεδονία

231-253

VASSILIKI G. STAMATOPOULOU

Luxurius Harness from Macedonia

JOOST H. CROUWEL

Four-Wheeled Vehicles in the Roman World

255-276

JOOST H. CROUWEL

Τετράτροχα οχήματα στον ρωμαϊκό κόσμο

GERGANA KABAKCHIEVA

The Big Mound of the Family Necropolis
of the Ancient Villa Armira

279-296

GERGANA KABAKCHIEVA

Ο μεγάλος τύμβος της οικογενειακής νεκρόπολης
της έπαυλης Armira

ΔΟΜΝΑ ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ

Άμαξες, ημίονοι και ημιονηγοί σε ταφικές στήλες
του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

299-317

DOMNA TERZOPOULOU

Wagons, Mules and Muleteers in Funerary Stelai
of the Archaeological Museum of Thessaloniki

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ / ABBREVIATIONS

AAA	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ	Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη
Γαία	Γαία. Περιοδική έκδοση του τμήματος Γεωλογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Εγνατία	Εγνατία. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΕΕΦΣΑΠΘ	Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Ηόρος	Ηόρος. Ένα αρχαιογνωστικό περιοδικό
Θεσσαλονικέων πόλις	Θεσσαλονικέων πόλις. Έκδοση πολιτισμού της πολιτιστικής εταιρείας επιχειρηματιών βορείου Ελλάδος
Μακεδονικά	Μακεδονικά. Σύγγραμμα Περιοδικόν της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών
Τεκμήρια	Τεκμήρια. Συμβολές στην Ιστορία του Ελληνικού και Ρωμαϊκού κόσμου
AA	Archäologische Anzeiger
ABV	J.D. Beazley, <i>Attic Black-figure Vase-painters</i> . Oxford 1956
Achse	Achse Rad und Wagen. Beiträge zur Geschichte der Landfahrzeuge
Acta RCRF	Acta Rei Cretaria Romanae Fautorum
AEMTh	Το Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη
AF	Archäologische Forschungen. Deutsches Archäologisches Institut.
AJA	American Journal of Archaeology
AJPh	American Journal of Philology
AM	Athenische Mitteilungen. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts
Antiquity	Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology
AntCl	L'Antiquité Classique
Archaeofauna	International Journal of Archaeozoology
ArchCl	Archeologia Classica
ArcheologijaKiiv	Archeologija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Institut archeologii

<i>ArcheologijaSof</i>	<i>Archeologija. Organ na Archeologičeskija institut i muzej (pri Bălgarskata akademii nauk)</i>
<i>ARV²</i>	J. D. Beazley, <i>Attic Red-figure Vase-painters</i> , 2 ^η έκδοση. Oxford 1963
<i>ASAtene</i>	<i>Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente</i>
<i>AttiMemMagnaGr</i>	<i>Atti e memorie della Società Magna Grecia</i>
<i>BAC</i>	<i>Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques</i>
<i>BalácaiKöz</i>	<i>Balácai közlemények</i>
<i>BAR</i>	<i>British Archaeological Reports</i>
<i>BCH</i>	<i>Bulletin de Correspondance Hellénique</i>
<i>BerRGK</i>	<i>Bericht der Römisch-Germanischen Kommission</i>
<i>BIABulg</i>	<i>Izvestija na Arheologičeskija Institut (Bulgaria)</i>
<i>BSA</i>	<i>Annual of the British School at Athens</i>
<i>Bull.épigr.</i>	<i>Bulletin épigraphique</i>
<i>Chiron</i>	<i>Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts</i>
<i>CP</i>	<i>Classical Philology</i>
<i>CSIR</i>	<i>Corpus Signorum Imperii Romani</i>
<i>CVA</i>	<i>Corpus Vasorum Antiquorum</i>
<i>Dacia</i>	<i>Dacia. Recherches et découvertes archeologiques en Roumanie</i>
<i>Darenberg- Saglio</i>	C. Daremberg-E. Saglio, <i>Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d'après les textes et les monuments</i> . Paris 1877-1919
<i>Eirene</i>	<i>Eirene. Studia graeca et latina</i>
<i>FA</i>	<i>Fasti Archaeologici</i>
<i>GodMuzPlov</i>	<i>Godišnik na Archeologičeski muzej Plovdiv</i>
<i>Hellenica</i>	L. Robert, <i>Recueil d' épigraphie de numismatique et d' antiquités grecques</i> . Paris. 1940-1965
<i>Hesperia</i>	<i>Hesperia. The Journal of the American School of Classical Studies at Athens</i>
<i>JAnthArch</i>	<i>Journal of Anthropological Archaeology</i>
<i>JASc</i>	<i>Journal of Archaeological Science</i>
<i>JdI</i>	<i>Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts</i>
<i>JHS</i>	<i>The Journal of Hellenic Studies</i>
<i>JIES</i>	<i>Journal of Indo-European Studies</i>
<i>JPR</i>	<i>Journal of Prehistoric Religion</i>
<i>IG</i>	<i>Inscriptiones Graecae</i>
<i>Klio</i>	<i>Klio. Beiträge zur alten Geschichte</i>
<i>KölnJB</i>	<i>Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte</i>

LSJ	H. G. Liddell- R. Scott και H. S. Jones. <i>A Greek-English Lexicon</i>
MÉFRA	<i>Mélanges de l' École française de Rome. Antiquité</i>
MM	<i>Madrider Mitteilungen. Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts.</i>
Mnemosyne	<i>Mnemosyne. A Journal of Classical Studies</i>
MonAnt	<i>Monumenti Antichi</i>
Nikephoros	<i>Nikephoros. Zeitschrift für Sport und Kultur im Altertum</i>
Orpheus	<i>Orpheus. Journal of Indo-European, Paleo-Balkan and Thracian Studies</i>
Palaeovertebrata	<i>Paleovertebrata. Montpellier, Laboratoire de Paléontologie.</i>
Paralipomena	J. D. Beazley. <i>Additions to Attic Black-figure Vase- painters and to Attic Red-figure Vase-painters</i> ² . Oxford 1971.
Physis	<i>Rivista Internazionale di Storia della Scienza</i>
PNAS	<i>Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America</i>
PPM	G. Pugliese Carratelli και I. Baldassarre (επιμ.), <i>Pompei: Pitture e Mosaici</i>
PZ	<i>Prähistorische Zeitschrift</i>
RA	<i>Revue Archéologique</i>
RdA	<i>Rivista di Archeologia</i>
RE	Pauly-Wissowa, <i>Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft</i> (1893-)
REA	<i>Revue des Études Anciennes</i>
RM	<i>Römische Mitteilungen. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts</i>
SaalbJb	<i>Saalebürg-Jahrbuch. Bericht des Saalebürg-Museums</i>
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i>
Seminarium Thracicum	<i>The Professor Alexander Fol Centre of Thracology. Papers and communications read at the meetings of the Seminar</i>
SIMA	<i>Studies in Mediterranean Archaeology</i>
Smith	W. Smith, <i>A Dictionary of Greek and Roman Antiquities</i> . London 1842-1890.
Starini	<i>Starini.Spisanie za Balkanza Arkheologia</i>
TAPhA	<i>Transactions and Proceedings of the American Philological Association</i>
ThesCRA	<i>Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum</i>
TIG	<i>Trends in Genetics</i>
TrZ	<i>Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete</i>
ZPE	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i>

Αγελαράκης Παν. Αναγνώστης

Professor
Department of Anthropology
Blodgett Hall, Room 102
Adelphi University
P.O. Box 701
Garden City, NY 11530-0701
e-mail: AGELARAK@adelphi.edu

Αδαμόπουλος Στέργιος

Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Δασοπονίας και
Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος
Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Λάρισας
Παράρτημα Καρδίτσας
431 00 Καρδίτσα
e-mail: adamopoulos@teilar.gr

Βαβελίδης Μιχαήλ

Καθηγητής
Τομέας Ορυκτολογίας-Πετρολογίας-Κοιτασματολογίας
Τμήμα Γεωλογίας
Σχολή Θετικών Επιστημών
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: vavelidi@geo.auth.gr

Βουλγαρίδης Ηλίας

Καθηγητής
Εργαστήριο Υλοχρηστικής
Τομέας Συγκομιδής και Τεχνολογίας Δασικών Προϊόντων
Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: evoulga@for.auth.gr

Μανακίδου Ελένη

Επίκουρη Καθηγήτρια
Τομέας Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: hmanak@hist.auth.gr

Πασιαλής Κωνσταντίνος

Αναπληρωτής Καθηγητής
Εργαστήριο Υλοχρηστικής
Τομέας Συγκομιδής και Τεχνολογίας Δασικών Προϊόντων
Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: conpas@for.auth.gr

Παυλίδης Σπύρος

Καθηγητής
Τομέας Γεωλογίας
Τμήμα Γεωλογίας
Σχολή Θετικών Επιστημών
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: pavlides@geo.auth.gr

Δρ. Σταματοπούλου Γ. Βασιλική

Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας
Πανεπιστημιακή ανασκαφή Βεργίνας
Τομέας Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: verghinawall02@gmail.com

Τερζοπούλου Δόμνα

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Μ. Ανδρόνικου 6
546 21 Θεσσαλονίκη
e-mail: dterzopoulou2002@yahoo.gr

Δρ. Τρανταλίδου Κατερίνα

Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Νότιας Ελλάδος
Αρδηττού 34Β
116 36 Αθήνα
Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
e-mail: ktrantalidou@yahoo.gr

Τριαντάφυλλος Διαμαντής

Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων
Σ. Τσερκέζη 2
68 200 Ορεστιάδα
e-mail: triantd@hotmail.com

Φάκλαρης Παναγιώτης

Αναπληρωτής Καθηγητής
Τομέας Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: pfaklari@hist.auth.gr

Χατζηπέτρος Αλέξανδρος

Λέκτορας
Τομέας Γεωλογίας
Τμήμα Γεωλογίας
Σχολή Θετικών Επιστημών
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
541 24 Θεσσαλονίκη
e-mail: ac@geo.auth.gr

Crouwel Joost H.

Professor Emeritus of Aegean Archaeology at the University of Amsterdam.
Amsterdam Archaeological Center,
Turfdraagsterpad 9-BG 1,
1012 XT Amsterdam,
The Netherlands
e-mail: joostcrouwel@telfort.nl

Doz. Dr. Kabakchieva Gergana

National Institute of Archaeology with Museum
Saborna str., 2
Sofia - 1000 BG
Bulgaria
e-mail: gkabakchieva@yahoo.com

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΗ ΔΟΞΙΠΑΡΑ-ΖΩΝΗ

Πρόλογος

Είναι σαν να ανοίγεις δειλά-δειλά και με σεβασμό ένα δίαυλο επικοινωνίας, μια γέφυρα με το παρελθόν για να αφουγκραστείς, να δεις όσο μπορείς, να ψηλαφίσεις, να νοιώσεις και να κατανοήσεις καλύτερα όλα αυτά τα μηνύματα που σε περιμένουν ‘γραμμένα’ στο ανθρωπολογικό υλικό.

Πρέπει να είσαι πάντα συγκεντρωμένος, να έχεις καθορίσει εκ των προτέρων τους επιστημονικούς σου σκοπούς και στόχους, να παραδέχεσαι τις αδυναμίες σου σαν άνθρωπος και επιστήμονας, να παραδέχεσαι ότι ανά πάσα στιγμή μπορείς να κάνεις λάθος στην τεχνική, στη μεθοδολογία, ένα λάθος αντίληψης ή στοχασμού που μπορεί να το διαπιστώσεις ο ίδιος / η ίδια αργότερα, ή πολύ αργότερα ακόμη μέσω συναδέλφων της επιστημονικής και ερευνητικής κοινότητας. Πρέπει να μην υπάρχει ούτε ένα δείγμα αλαζονείας ή μεγαλομανίας, ένας καλός επιστήμονας είναι συν τοις άλλοις και ένας ταπεινός άνθρωπος.

Πρέπει να μελετάς συνέχεια και όχι μόνο στο δικό σου αντικείμενο αλλά και σε παρεμφερή πεδία γνώσης μιας και η αρχαιολογική ανθρωπολογία είναι ένα συνεχώς εξελίξιμο διεπιστημονικό πλέγμα με πολυσύνθετες θεματικές δομές και ανάγκες και πολλές φορές χωρίς συγκεκριμένα όρια έρευνας. Η συνεργασία σε διεπιστημονικό επίπεδο είναι όχι μόνο απαραίτητη αλλά θεωρείται ως δεδομένη μιας και χρειάζεσαι τη γνώση και την εμπειρία ερευνητών και επιστημόνων άλλων ειδικοτήτων. Η ομαδική εργασία άλλωστε πάντα επιφέρει καλύτερα επιστημονικά αποτελέσματα, ειδικά όταν πρόκειται για την αποκάλυψη και ανασυγκρότηση των πληροφοριών που αποτελούν τις σελίδες της ιστορίας μας, και μάλιστα όταν πρόκειται για την ανάλυση και τεκμηρίωση των βιο-αρχαιολογικών στοιχείων των ανθρώπινων σκελετικών υλικών.

Εισαγωγή στη μεθοδολογία

Προέχει βέβαια να σημειώσουμε ότι προκειμένου να διατηρηθεί, εφόσον ανακαλυφθεί, ένα τόσο μοναδικό μη ανανεώσιμο αρχαιο-ανθρωπολογικό υλικό απαιτείται ένα πρωτόκολλο μεθοδολογίας για την κατάλληλη περισυλλογή, τεκμηρίωση και συντήρηση του υλικού, το οποίο ανασκάπτεται συστηματικά από μια ομάδα αρχαιολόγων, φυσικών ανθρωπολόγων και συντηρητών. Και αν, εν συντομία, οι φθορές στις οποίες φυσιολογικά υπόκεινται τα ανθρωπολογικά υλικά συγκαταλέγονται στις περιβαλλοντικές

συνθήκες της φυσικής, χημικής, βιολογικής και ταφονομικής φθοράς, οι ανθρωπογενείς παράμετροι παρουσιάζουν τους πλέον ασταθείς και απρόβλεπτους παράγοντες αλλοίωσης ειδικά μετά την ανασκαφή και την περισυλλογή τους. Και δεν αναφέρομαι μόνον στην επιστημονική και συναισθηματική αντιμετώπιση τους, που συχνά αγωνίζονται να συνυπάρξουν στο κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο αλλά στην επικινδυνότητα των συγκρουόμενων σκοπών και οικονομικών ενδιαφερόντων που μπορεί να επιβάλουν περιορισμούς ή και φραγμούς αποτελώντας τις μεγαλύτερες προκλήσεις ενάντια της καλά μεθοδευμένης ανασκαφής, τεκμηρίωσης, ανάλυσης και διατήρησης των ανθρώπινων σκελετικών καταλοίπων και συγγενών αρχαιολογικών στοιχείων. Συχνά, γι' αυτούς τους λόγους οι ανθρωπολογικές συλλογές και μαζί με αυτές και οι 'απολιθωμένες' λειτουργίες συμπεριφοράς της ανθρώπινης κατάστασης που διατηρούνται σαν μόνιμα σημάδια κρυπτογραφημένα στα ανθρώπινα οστά υποφέρουν πιο πολύ και μαζί με αυτά περιορίζεται το γνωστικό μας επίπεδο για το παρελθόν.

Έχοντας αφιερώσει κατ' αυτό τον τρόπο το επιστημονικό μας ενδιαφέρον στη μελέτη της ανθρώπινης κατάστασης από το προϊστορικό παρελθόν μέχρι την πρόσφατη αρχαιότητα, το ανθρωπολογικό υλικό και οι σκελετικές συλλογές μας παρέχουν θεμελιώδη στοιχεία για τους προγόνους μας, καθώς και μια εξαιρετική ευκαιρία να συνάγουμε πληροφορίες για ένα σύστημα στοιχείων, σχετικών με τη ανάλυση και την ερμηνεία του υπόλοιπου αρχαιολογικού υλικού.

Και παρόλο που δεν θα μπορέσουμε ποτέ μέσω της αρχαιολογικής ανθρωπολογίας να μάθουμε τις ενδόμυχες σκέψεις, τις ελπίδες και τις αγωνίες αυτών των ανθρώπων της αρχαιότητας, τους φόβους και τις χαρές τους, το μέτρο του πόνου και της λύπης που ένοιωσαν, τα τραγούδια που τραγούδησαν, τις προσευχές που μπρος σε ένα βωμό ή τα σκαλιά ενός ναού ψιθύρισαν ελπίζουμε να συγκροτήσουμε από τα οστά τους πρισματικές εικόνες της καθημερινής τους ζωής που σαν ένα μερίδιο συνόλου ψηφίδων από μωσαϊκό να δώσει αδιάσειστα βιολογικά και πολιτιστικά στοιχεία που να περιλαμβάνουν το φάσμα και τη δυναμική των δημογραφικών πληροφοριών του πληθυσμού τους (π.χ. για θέματα γενετικής ποικιλομορφίας, γονιμότητας, θνητότητας και θνησιμότητας, υπομονάδες βιολογικού φύλλου και ηλικίας, στατιστικές πληροφορίες επιβίωσης, διαιτολόγιο και επιπλέον θέματα αρχαιομετρίας όπως χωρία της μοριακής βιολογίας, κ.λπ.), τη σφαίρα της επιδημιολογίας και της παλαιοπαθολογίας σε σχέση με τις παραμέτρους της ανθρώπινης οικολογίας, την αναγνώριση, διάγνωση, και κατανομή των ασθενειών (π.χ. από γενετικές, επιγενετικές, σε μολυσματικές, επίκτητες, νέοπλασματικές, νευρομηχανικές, κ.λπ.) και τυπολογία τραυμάτων σε σχέση με ιατρική και χειρουργική επέμβαση αλλά και πάντα σε συνδυασμό με θέματα του κοινωνικού περιβάλλοντος και αντανάκλασεις του φυσικού και διαμορφωμένου περιβάλλοντος, καθώς και στοιχεία που αφορούν στις οργανωτικές και τεχνο-οικονομικές ικανότητες τους.

2 Καύσεις: αποτελέσματα

Όσον αφορά τις δύο καύσεις της Μικρής Δοξίπαράς-Ζώνης η ανάλυση της καύσης Β του χώρου 7, έδωσε ανθρωπολογικά στοιχεία ενός άνδρα, αθλητικού παραστήματος και σκελετομυϊκά ρωμαλέου, ηλικίας μεταξύ 40-48 χρόνων με ιδιαίτερα ενεργό δράση και ενασχολήσεις στο φυσικό περιβάλλον κατά τη διάρκεια της ζωής του με απουσία παλαιοπαθολογικών

διαγνωστικών σημείων που να μηνούν οργανισμικές δυσκολίες (π.χ. σοβαρές ή και μακρόχρονες ασθένειες, υποσιτισμό, κ.λπ.) ή οργανικές δυσλειτουργίες κατά τα χρόνια της βιολογικής ανάπτυξης του και αργότερα κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής του, το δε διαιτολόγιο, όσον αφορά τη διατροφή του, περιείχε καλο-αλεσμένες τροφές. Ελαφρά περιοδοντίτιδα, προχωρημένη σπονδυλο-αρθροπάθεια και αρχικά στάδια σπονδύλωσης παρουσιάσουν σημεία επίκτητων παθολογικών καταστάσεων συσχετισμένα με ηλικιακά θέματα που όμως αντανakλούν και σκοπιές συνήθους ενασχόλησης κατά την διάρκεια της ενήλικης περιόδου του συγκεκριμένου ατόμου. Παρεμπιπτόντως, επί μέρους λεπτομέρειες παλαιοπαθολογικών δεδομένων όπως π.χ. η επίκτητη οστεοπάθεια της τελευταίας φάλαγγας του αντίχειρα είναι ενδεικτική μιας συνήθους, αν όχι καθημερινής, σκελετο-μυϊκής κίνησης της συμπίεσης του αντίχειρα με τις φάλαγγες τουλάχιστον του δείκτη του ίδιου χεριού όπως κατά την έφιππη ή αρματοδρομική χειραγωγή των γκεμιών, ή και την σύσφιξη του βέλους στην τεντωμένη χορδή τόξου.

Η καύση Γ του χώρου 15, έδωσε μια μικρή, ανατομικά ελλιπή, συλλογή 971.0 γρ., εξαιρετικά θρυμματισμένων τμημάτων κρανιακών και μετακρανιακών οστών με διαφορετικούς δείκτες σκελετο-ανατομικής παραμόρφωσης και αλλοίωσης του οστίτη ιστού ως αποτέλεσμα της καύσης, υποστηρίζοντας κατ'αυτόν τον τρόπο αρχικά τη πιθανότητα παρουσίας ενός δευτέρου ατόμου στην ίδια καύση. Ας σημειωθεί ότι η σκελετική μορφολογία παρέχει μακροσκοπικά τουλάχιστον τις πρώτες ανατομικές πληροφορίες για τη στοιχειοθέτηση των αρχαιο-ανθρωπολογικών πληροφοριών της έρευνας μας.

Βέβαια, η περαιτέρω ανάλυση της σκελετικής μορφολογίας και ανατομίας δεν έδωσε στοιχεία που να τεκμηριώνουν τη παρουσία δύο ατόμων, αντιθέτως παρείχε μικροσκοπικές ενδείξεις των διαφορετικών δεικτών αλλοίωσης των οστών λόγω της ανομοιογενούς έκθεσης των οστών κατά την καύση σε διαφορετικά επίπεδα θερμοκρασίας, παραμορφώνοντας έτσι ανισόμετρα τον όγκο, το πάχος, των κρανιακών και μετακρανιακών οστών που σώθηκαν στο χώρο της πυράς ενός αθλητικού παραστήματος και ιδιαίτερα καλογυμνασμένου άνδρα με εξαιρετικά τονισμένα σκελετο-μυϊκά ανάγλυφα του μετακρανιακού σκελετού, ηλικίας γύρω ή και λίγο μεγαλύτερο των 35 χρονών.

Επίλογος

Και εάν τα προλεγόμενα παρουσιάσουν πολύ συνοπτικά ένα μέρος του σκεπτικού και ίχνη της μεθοδολογίας αλλά και των σκοπών της έρευνας στο χώρο της αρχαιολογικής ανθρωπολογίας, θα μπορούσε κάποιος εύλογα να ισχυριστεί ότι τα δύο σκελετικά άτομα της Μικρής Δοξίπαράς-Ζώνης αδυνατούν να προσφέρουν όποιες βαρυσήμαντες δημογραφικές πληροφορίες ή επιδημιολογικά στοιχεία βασισμένα στη στατιστική λόγω του μικρού αριθμού τους, και μάλιστα από τα μικρά τμήματα και θραύσματα οστών που διατηρήθηκαν μετά από τις αλλεπάλληλες διαδικασίες της καύσης και των περαιτέρω επιπτώσεων λόγω των λοιπόν ταφικών εθίμων αλλά και των ταφονομικών επιδράσεων από την αρχαιότητα μέχρι την πρόσφατη ανακάλυψή τους. Σωστά!

Αλλά, ας μην υποτιμούμε την ποιοτική αξία των μοναδικών αυτών στοιχείων που έχουμε ευτυχώς κληρονομήσει. Ας αναλογιστούμε ότι, παρόλο που η εποχή μας που χαρακτηρίζεται από τις τάσεις της άμεσης ικανοποίησης, της άμεσης επικοινωνίας, των

άμεσων αποτελεσμάτων, η συλλογή επιστημονικών πληροφοριών αυτού του είδους έχει ένα διαχρονικό χαρακτήρα και βεληνεκές, είναι μακροπρόθεσμη και διαρκεί στις περισσότερες περιπτώσεις περισσότερο από τη δραστηριότητα ενός επιστήμονα, την καριέρα ενός ερευνητή. Συνεπώς όχι μόνο υπάρχει μέριμνα για τη διάσωση, τη συλλογή, και τη διατήρηση αυτών των μη ανανεώσιμων πολιτιστικών στοιχείων μας, αλλά επιτυγχάνεται και η παράδοση πληροφοριών και στοιχείων στις επόμενες γενιές επιστημόνων που θα μας αντικαταστήσουν ώστε να συνεχιστεί η έρευνα προς όφελος της γνώσης, της παιδείας, της επιστήμης.

Agelarakis Pan. Anagnostis, *Professor. Department of Anthropology.*

Blodgett Hall, Room 102, Adelphi University, P.O. Box 701, Garden City, NY 11530-0701, e-mail: AGELARAK@adelphi.edu

ARCHAEOLOGICAL ANTHROPOLOGY AT THE TUMULUS OF MIKRI DOXIPARA-ZONI

This paper presents results from the study of human bone materials recovered from cremations B, and Γ of the burial tumulus at Mikri Doxipara-Zoni. Examination of the human cremains from cremation B yielded anthropological evidence of an athletic male individual (about 40-48 years of age) with a robustly developed skeletal-muscular system who had been actively engaged in physically demanding activities throughout his lifetime. There was an absence of paleopathological diagnostic manifestations of any serious or long-standing illnesses that would have affected bone tissue. Further, there was lack of any evidentiary data recorded on bones that could hint of under-, or mal-nourishment and/or of any inefficiencies in the nutritious nature of dietary intake; the latter comprised very well prepared foods. Furthermore, there seem to have been no developmental and/or biologic growth complications during the subadult and early adult years of life of the male individual involved. Slight periodontitis, moderate to advanced spondyloarthropathy and initial stages of spondylosis, of acquired and degenerative nature commensurate with aging, offer intra vitam human condition glimpses of the male individual. Additional paleopathological manifestations permanently recorded on bones elucidate as they may facets of routine activities of every day life as for example the acquired osteopathy of the distal phalanx of the thumb, indicative of skeletomuscular flexion-compression of the thumb in synergy with at least the phalanges of the index finger of the same hand, as in a bridle hand for handling the reins, and/or as in archery for holding the base of a shafted arrow on a flexed bow string before release.

Cremation Γ yielded a small and skeleto-anatomically incomplete collection of cremains weighing 971.0 gr. These were of exceptionally fragmentary nature comprising both cranial and infra-cranial bones with various degrees of deterioration of bone fragments and of deterioration of their anatomic loci, initially providing suspicions for the possibility of a second individual involved in the contextual association of this funerary process. In depth analysis of skeletal morphology, anatomic loci, and bone histology however, did not provide any evidence to substantiate the presence of two individuals. It was assessed that during cremation there had been varied degrees of thermal alteration between cranio-infracranial skeletal structures and in fact even between lateral right versus lateral left components of the skeletal body dependent on a multifactor pyre environment domain including for example the variables of the intensity of fire, aerobic versus a temporarily reduced environment, and issues of fuel parameters that collectively affect temperature fluctuations during cremation. Further, taphonomic effects had additionally impacted the surfaces of individual bones fragments in differential ways consistent with contextual micro-environmental conditions.

The cremains of this individual revealed a well-developed male, about 35 years of age or slightly older, with an athletic build and with exceptionally robust skeletomuscular imprints at the axial infracranial skeleton.